

Η ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Ὁ πόλεμος εἶναι φαινόμενον λίαν στενῶς συνυφασμένον μετὰ τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων. Ἀνευρίσκομεν αὐτὸν εἰς τοὺς πλέον πρωτογόνους λαοὺς καὶ ἐν συνεχείᾳ εἰς πᾶσαν βαθμίδα πολιτισμοῦ μέχρι τοῦ σημερινοῦ προηγμένου ἀνθρώπου. Οὐδεμία ἐποχὴ καὶ φυλὴ καὶ οὐδὲν εἶδος πολιτισμοῦ ὑστέρησεν τοῦ ἄλλου εἰς τὴν ἐκδήλωσιν τοῦ πολέμου. Δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου γένους εἶναι σειρά πολέμων, ἐκ τῆς ἐκβάσεως τῶν ὁποίων ἐξηρτήθη ἐκάστοτε ἡ κοινωνικὴ διαμόρφωσις τῶν ἀνθρώπων ὠρισμένης ἐποχῆς καὶ κατ' ἀντανάκλασιν ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος.

*
**

Ἡ ἔννοια τοῦ πολέμου ἐχρησιμοποιήθη ὑπὸ τοῦ Ἡρακλείτου ὡς θεμελιώδης ἀρχὴ τοῦ φιλοσοφικοῦ του συστήματος. «Πόλεμος πάντων πατήρ» ἐδίδασκεν ὁ Ἡράκλειτος πρεσβεύων δι' αὐτοῦ, ὅτι ὁ πόλεμος τῶν στοιχείων εἶναι ἡ αἰτία τῶν ποικίλων φαινομένων τῆς ζωῆς καὶ τῶν γεγονότων ἐν τῇ φύσει.

Ἡ ἀρχὴ αὕτη τοῦ Ἡρακλείτου κατ' ἐπέκτασιν τῆς κυρίως σημασίας της ἀναφέρεται ὄντως εἰς τὴν μίαν κατάστασιν τῶν πραγμάτων, τὴν τοῦ πολέμου. Ἡ ἀντίθετος ταύτης, ἡ τῆς εἰρήνης, διέπει ἐπίσης ὡς ἀρχὴ τὴν ζωὴν καὶ τὴν φύσιν. Εἶναι δὲ οὐχὶ ὀλιγωτέρας ἀξίας καὶ ἰσχύος τῆς πρώτης, χρησιμεύσασα ὡς περιεχόμενον κοινωνικῶν, ἠθικῶν καὶ θρησκευτικῶν συστημάτων καὶ ἐκδηλωθεῖσα πανεοιοτρόπως εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος π. χ. εἰς τὸν σκοπὸν τῶν Ἀμφικτυονίων, τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν καὶ γενικώτερον ὡς περιεχόμενον τῆς παγκοσμίου ὑπὲρ τῆς εἰρήνης κινήσεως. Οὕτω ὁ πόλεμος καὶ ἡ εἰρήνη ἀποτελοῦσι τοὺς δύο πόλους μιᾶς ἀντιθέσεως. Μεταξύ

των δύο τούτων πόλων, τοῦ πολέμου καὶ τῆς εἰρήνης κατὰ τὸν νόμον τῆς ἐναντιοδρομίας τοῦ Ἡρακλείτου ἔζησεν ἡ ἀνθρωπότης μέχρι σήμερον.

* *

Ἄξιον προεισαγωγικῆς μνείας τυγχάνει, ὅτι ἐκ τῶν ἐμβίων ὄντων τρία εἶδη παρουσιάζουσι τὸ φαινόμενον τοῦ πολέμου. Ταῦτα εἶναι ὠρισμένον εἶδος μυρμηγκῶν, οἱ λεγόμενοι μυρμικά, αἱ ἄγριαί μέλισσαι καὶ οἱ ἄνθρωποι. Μόνον τὰ τρία ταῦτα εἶδη τῶν ζώων προβαίνουν εἰς ὀργανωμένην ἐξόντωσιν τῶν ὁμοφύλων των.

* *

Ἰδωμεν τὰ τοῦ πολέμου, ἅτινα ἀντιστρόφως λαμβανόμενα ἰσχύουσι διὰ τὴν εἰρήνην, ἂν καὶ εἰρήνη δὲν σημαίνει ἀπλῶς τὴν μὴ ὕπαρξιν πολέμου.

Ἐξετάσωμεν προηγουμένως, τί εἶναι καὶ εἰς τί συνίσταται ὁ πόλεμος.

Πόλεμος εἶναι ἡ ἐπίθεσις ἐνὸς λαοῦ ἐναντίον ἄλλου καὶ ἡ προσπάθεια κυριαρχίας ἐπ' αὐτοῦ διὰ τῆς θανάτωσης τῶν ζώντων καὶ καταστροφῆς τῶν ἀψύχων. Πόλεμος εἶναι ἡ ὀργανωμένη θανάτωσις ἀνθρώπων. Ἐπιγραμματικώτερον ὁ πόλεμος εἶναι φαινόμενον αὐτοκαταστροφῆς τῆς ἀνθρωπότητος.

Κύρια γνωρίσματα τοῦ πολέμου εἶναι τὸ φονεῦειν καὶ τὸ καταστρέφειν. Ὡς πρὸς τὰς καταστροφὰς ἐκ μέρους τῶν ἀντιμαχομένων, φαίνεται ὅτι δὲν ὑπάρχει διαφορὰ μεταξὺ μὴ πεπολιτισμένων καὶ πεπολιτισμένων λαῶν, διότι καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ ἐπιδίδονται μετὰ τοῦ ἰδίου ζήλου εἰς αὐτάς. Ὑπενθυμίζω τὰς καταστροφὰς τῆς Τροίας ὑπὸ τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων, τῆς Βαβυλώνος, τῶν Θηβῶν ὑπὸ Ἀλεξάνδρου, τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τοῦ Σύλλα, τῆς Κορίνθου ὑπὸ τοῦ Μουμίου καὶ τὰς ἀπροσμετρήτους καταστροφὰς κατὰ τὸν τελευταῖον Εὐρωπαϊκὸν καὶ τὸν μόλις λήξαντα παγκόσμιον πόλεμον.

Εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους, κυρίως ἀπὸ τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολέμου καὶ ἐντεῦθεν, προσετέθη εἰς τ' ἀνωτέρω.

δύο κύρια γνωρίσματα τοῦ πολέμου καὶ ἕτερόν τι. Τοῦτο εἶναι ἡ προσπάθεια τῶν ἀντιπάλων νὰ ἐπιρρίψῃ ὁ εἷς εἰς τὸν ἄλλον τὴν εὐθύνην τοῦ πολέμου. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον οἱ ἀντίπαλοι κατηγοροῦν ἀλλήλους διὰ παντοειδεῖς παραβάσεις τῆς ἠθικῆς καὶ τῶν κανονισμῶν τοῦ διεθνoῦς δικαίου¹ καὶ προβαίνουν συστηματικῶς εἰς διαδόσεις ψευδῶν φημῶν καὶ παντούϊων ψευδολογιῶν ἐπὶ τῷ σκοπῷ ὑποβιβάσεως τῆς ἠθικῆς ἀξίας τοῦ ἐχθροῦ. Διήλθομεν νῦν νέαν περίοδον πολέμου, καθ' ἣν τὰ φαινόμενα ταῦτα ἐπανελήφθησαν μετ' ἐξαιρετικῆς σφοδρότητος ὑπὸ λαῶν πρώτων εἰς τὴν γραμμὴν τοῦ πολιτισμοῦ.²

* *

Ἡ συνεχῆς ἐμφάνισις τοῦ πολέμου εἰς τὴν ζωὴν τῆς ἀνθρωπότητος ἀδιακρίτως φυλῆς, τόπου καὶ ἐποχῆς σημαίνει ἐκ πρώτης ὄψεως, ὅτι πρόκειται περὶ φαινόμενου ἀπορρέοντος ἐκ τῆς ψυχοφυσικῆς ὑποστάσεως τοῦ ἀνθρώπου ἢτοι περὶ φαινομένου ψυχοφυσικοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι μόνον ψυχοφυσικὸν ὄν, ἀλλὰ καὶ κοινωνικόν, ὁ πόλεμος δέον νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ψυχοφυσικὸν ἅμα καὶ κοινωνικὸν φαινόμενον. Ὡς ἐκ τούτοις πρὸς τὸν σκοπὸν ἐξετάσεως καὶ ἀναλύσεως τοῦ πολέμου, δέον νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν πᾶν ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὰ στοιχεῖα τῆς ψυχικῆς ἰδιοσυστάσιος τοῦ ἀνθρώπου τόσον αὐτῆς καθ' ἑαυτὴν ὅσον καὶ τὰς ψυχικὰς ἐκείνας ἐκδηλώσεις αὐτοῦ, αἵτινες ἀπορρέουν καὶ αἰτιολογοῦνται ὑπὸ τοῦ κοινωνικοῦ περι-

(1) Οὐσιαστικῶς ἀμφότεροι οἱ ἀντίπαλοι παραβαίνουν τὸ διεθνὲς δίκαιον, ἀλλὰ κατηγοροῦν τὸν ἀντίπαλον ὡς μόνον παραβάτην.

(2) Ἐνῶ ἡ ἠθικὴ ἀποτελεῖ τὴν βᾶσιν τῆς ὑποστάσεως αὐτῶν, παραμέρισαν ταύτην ἐντελῶς, προκειμένου νὰ καταπολεμήσωσι τοὺς ἐχθροὺς των καὶ ἐπεξετάθησαν εἰς πράξεις καὶ ἐνεργείας, αἵτινες εἰς παρωχημένους πολέμους δὲν συνηθίζοντο. Ἐνῶ π. χ. ἄλλοτε ὁ ἅμαχος πληθυσμὸς (αἱ γυναῖκες τὰ παιδιά) τὰ Νοσοκομεῖα ἐτύγχανον σεβασμοῦ, ἐνῶ περὶ ἠθικῆς τοῦ ἀντιπάλου δὲν ἐγένετο λόγος, σήμερον δὲν συμβαίνει τοιοῦτον τί. Εὐλόγως ἀναλογίζεται τις εἰς ποῖον σημεῖον καταπτώσεως ἔχουν φθάσει τὰ πεπολιτισμένα κράτη, ὥστε νὰ μεταχειρίζονται οὐ μόνον τὸ φονεῦειν καὶ καταστρέφειν, ἀλλὰ καὶ τὰ παντὸς εἶδους δόλια μέσα.

βάλλοντος. Οὕτω θέλουσιν καθορισθῆ τὰ ψυχικὰ καὶ κοινωνικὰ στοιχεῖα, ὑπὸ τῶν ὁποίων καθορίζεται ὁ πόλεμος.

Ἐπὶ τῆς ἐξέταστος τοῦ πολέμου. Τοιαῦτα εἶναι ἡ ἱστορικὴ, ἡ πολιτικὴ, ἡ οἰκονομολογικὴ, ἡ κοινωνιολογικὴ, ἡ τῆς ψυχολογίας τοῦ ἀτόμου, ἡ τῆς ψυχολογίας τῆς μάζης, ἡ τῆς ψυχοπαθολογίας κ. ο. κ. Μόνη ἐκάστη τῶν ἀνωτέρω εἶναι μονομερῆς, συμπληροῖ ὁμως τὰς ἄλλας.

Ἀναλόγως τῆς πλευρᾶς ἀφ' ἧς ἐξετάζεται τὸ φαινόμενον τοῦ πολέμου, ἐξαίρονται ὠρισμένοι παράγοντες προκλήσεως αὐτοῦ. Δι' ὃ σχετικῶς πρὸς τὸ ὄντως πολυσύνθετον πρόβλημα τοῦ πολέμου, αἱ γνώμαι εἶναι ποικίλαι. Οὕτω λόγου χάριν οἱ κοινωνιολόγοι καὶ οἱ οἰκονομολόγοι, ἐρμηνεύουσι τὸν πόλεμον διὰ τῶν κοινωνικῶν καὶ οἰκονομικῶν παραγόντων, δοθέντος ὅτι τὸ κίνητρον τοῦ πολέμου πιθανὸν νὰ ποικίλῃ ἀπὸ περιπτώσεως εἰς περιπτώσιν, ἐνέχει ὁμως πάντοτε ὡς σκοπὸν τὴν ὠφελιμότητα οἰουδήποτε εἴδους, κυρίως τὴν ὕλικήν. Ὁρισμένοι κοινωνικοὶ καὶ πολιτικοὶ ὄροι ἄγουσιν εὐχερέστερον λαὸν τινὰ εἰς πόλεμον π. χ. ἡ ἱμπεριαλιστικὴ πολιτικὴ. Οὕτω τὰ αἷτια τοῦ πολέμου εἶναι διάφορα ἀναλόγως τοῦ εἴδους τοῦ πολέμου π. χ. τοῦ ἱμπεριαλιστικοῦ ἐπιθετικοῦ πολέμου, τοῦ ἀμυντικοῦ, τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ κ. ο. κ. Ἐν τῇ ἐξέτασει δηλαδὴ τοῦ πολέμου ἀνευρίσκομεν ποικίλους γενεσιουργοὺς αἰτίας, αἱ πλεῖστα τῶν ὁποίων, ὡς ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται, εἶναι ἐξωτερικαὶ ἐκ τοῦ περιβάλλοντος προερχόμεναι.

Ἐκτὸς ὁμως τῶν ἐξωτερικῶν αἰτίων, περὶ τῶν ὁποίων δὲν εἶναι ὁ λόγος ἐν τῇ προκειμένῃ μελέτῃ, ἡ ψυχολογικὴ ἔρευνα φέρει εἰς φῶς ὡς κίνητρα τοῦ πολέμου ψυχικὰ στοιχεῖα ὑποκινούμενα καὶ ἀναζωπυρούμενα μὲν ἐκάστοτε ὑπὸ ἐξωτερικῶν αἰτίων αὐτοφυῶς ὁμως ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὑπάρχοντα. Εἰς τὴν μελέτην ταύτην θὰ ἐξετασθῶσιν καὶ θὰ ἐρευνηθῶσιν κυρίως τὰ ψυχικὰ ταῦτα στοιχεῖα χωρὶς νὰ παραλείπεται, ὅπου δεῖ, ἡ μνημόνευσις τῆς συμμετοχῆς καὶ τῆς δράσεως τῶν ἐξωτερικῶν παραγόντων.

Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον θὰ ἀφορμηθῶμεν ἀπὸ τῆς ψυχολογίας τοῦ ἀτόμου, διότι τὸ ἄτομον ἀποτελεῖ τὴν συγκριμμένην πραγματικὴν μονάδα, ἐξ ἧς ἐκπορεύονται πάντα τὰ λοιπὰ δηλαδή οἱ θεσμοί, τὸ κράτος κ. τ. τ. Ἐκ τῆς ψυχικῆς ζωῆς τοῦ ἀτόμου θὰ καθορισθοῦν αἱ ἐκδηλώσεις ἐκεῖναι εἴτε πρωτογενεῖς εἶναι αὐταί, εἴτε δευτερογενεῖς (διὰ ἐπιδράσεως δηλαδή τοῦ περιβάλλοντος ἐπερχόμεναι), αἵτινες ἔχουσιν αἰτιολογικὴν σχέσιν πρὸς τὸν πόλεμον. Ἀλλὰ τὸ ἄτομον ζῶν ἐν κοινωνίαις συγκροτεῖ ἀφ' ἑνὸς τὴν μάζαν, τῆς ὁποίας ἡ ψυχολογία εἶναι διάφορος τῆς τοῦ μεμονωμένου ἀτόμου καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴν ἐνιαίαν ὁλότητα τοῦ Κράτους. Συνεπῶς διὰ τὴν ἔρευναν τοῦ φαινομένου τοῦ πολέμου ἀπὸ ψυχολογικῆς ἀπόψεως δεόν νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν πάντα τὰ δεδομένα τῆς ψυχολογίας τοῦ ἀτόμου, τῆς ψυχολογίας τῆς μάζης καὶ τῆς ψυχολογίας τοῦ Κράτους. Ἐπίσης ἀπαραίτητος διὰ τὴν κατανόησιν τοῦ πολέμου εἶναι ἡ συμβολὴ τῆς ψυχοπαθολογίας, ἥτις μετὰ τῆς ψυχολογικῆς ἐξετάσεως, ἀποτελεῖ τὴν ἰατρικὴν πλευρὰν τοῦ ζητήματος. Πάντων τῶν δεδομένων τούτων θὰ γίνῃ μνεία ἐν τοῖς κατωτέρω.

*
* *

Προεισαγωγικῶς εἶναι σκόπιμον νὰ λεχθοῦν τινὰ ἐκ τῆς ψυχολογίας τοῦ συνόλου τῶν ἀτόμων, δηλαδή τοῦ Κράτους ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ψυχολογίαν τοῦ ἀτόμου.

Τὸ Κράτος ¹ ἔχει θεσπίσει ὠρισμένους τυποποιημένους νόμους καὶ θεσμοὺς διὰ τῶν ὁποίων διαθέτει οὕτως ἢ ἄλλως τὰ ἄτομα καὶ ρυθμίζει τὴν συμπεριφορὰν αὐτῶν. Τὸ Κράτος π. χ. διδάσκει καὶ ἐπιβάλλει τὴν ἠθικὴν εἰς τὰ ἄτομα, δεσμεύει ἐν πολλοῖς τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν. ²

(1) Τὸ Κράτος ὡς σύνολον ἀτόμων εἶναι ὡσαύτως πραγματικότης τις.

(2) Αἱ πράξεις τῶν ἀτόμων ἔχουσιν ἀπήχησιν ἐπὶ τοῦ συνόλου καὶ χαρακτηρίζουσιν αὐτό. Δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ὅτι ὅ,τι ποιεῖ τὸ ἄτομον ποιεῖ καὶ τὸ σύνολον καὶ συνεπῶς ὅ,τι ἰσχύει διὰ τὸ ἄτομον ὡς πρὸς τὴν νοοτροπίαν καὶ ἠθικὴν αὐτοῦ, ἰσχύει διὰ τὸ ὅλον. Ἀντιθέτως δὲ ὅ,τι ἰσχύει διὰ τὸ ὅλον ἰσχύει καὶ διὰ τὸ ἄτομον.

Εἶναι ὅμως ἄξιον μνείας ὡς ἀποτελοῦν περίεργον ἀντίθεσιν μεταξύ ἀτόμου καὶ Κράτους τὸ γεγονός, ὅτι ὡς πρὸς ἐκδηλώσεις τινὰς, τὸ ἰσχύον διὰ τὴν ὁλότητα, δηλαδή τὸ Κράτος, δὲν ἰσχύει διὰ τὸ μεμονωμένον ἄτομον. Οὕτω, ἵνα ἀναφέρω τι συγκεκριμένον, εἶναι δυνατὸν ν' ἀπογορευῆται τι εἰς τὸ ἄτομον, νὰ ἐπιτρέπηται δὲ τοῦτο εἰς τὸ Κράτος. Ἐπὶ παραδείγματι εἰς τὸ ἄτομον ἀπαγορεύεται τὸ φονεῦν. Τὸ Κράτος διατηρεῖ ἑαυτῷ τὸ δικαίωμα τοῦ φονεῦν, ὅπου νομίζει τοῦτο ἐπάναγκες (ἀποφασίζει τὸν θάνατον ἀτόμου τινός). Τὸ ἄτομον οὐδὲν ἔχει δικαίωμα ἐπὶ τῆς ξένης ἰδιοκτησίας. Τὸ Κράτος ἐπιτρέπει ἑαυτῷ ἐπέμβασιν εἰς τὴν ἰδιοκτησίαν τῶν ἀτόμων, ὅταν θεωρῆ ταύτην ἀναγκαίαν π. χ. ἀπαλλοτριοῖ, κατάσχει γαίας, ἐπιτάσσει τὰ ζῶα, τὰ εἰσοδήματα, τὴν περιουσίαν τῶν ἀτόμων.

Ἐν σχέσει πρὸς τὸν πόλεμον εἶναι ἐκδηλωτέρα ἢ διαφορὰ μεταξύ ἀτόμου καὶ Κράτους.

Τὸ πολεμοῦν Κράτος ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ φονεύσῃ, νὰ καταστρέψῃ, νὰ ἀδικήσῃ, νὰ μὴ τηρήσῃ συμφωνίαν, νὰ καταλάβῃ τὰς χώρας ἄλλου Κράτους, ἐν ἄλλοις λόγοις νὰ προβῆ εἰς πράξεις, αἵτινες ἀπαγορεύονται εἰς τὸ μεμονωμένον ἄτομον.

Ἡ διαφορὰ αὕτη τῆς συμπεριφορᾶς μεταξύ ἀτόμου καὶ Κράτους ἀναφέρεται εἰς πράξεις αὐτὰς καθ' ἑαυτὰς μὴ ἠθικάς, αἵτινες ὅμως ἐφ' ὅσον διαπράττονται ὑπὸ τοῦ συνόλου, παύουν νὰ θεωροῦνται μὴ ἠθικαὶ καὶ παράνομοι. Τὸ κράτος ἐν καιρῷ εἰρήνης διδάσκει τὴν ἠθικὴν, τὸ ἴδιον ἐν καιρῷ πολέμου ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἄλλα Κράτη δὲν πράττει συμφώνως πρὸς τὴν ἠθικὴν. Ὁ πόλεμος ὡς ἐκδηλώσις τοῦ συνόλου παρουσιάζεται οὕτω ὡς ἡ ἀντίστροφος ὄψις τῆς ἠθικῆς τοῦ ἀτόμου.

Καὶ ἄλλη τις διαπίστωσις καθιστᾷ πρόδηλον τὴν διαφορὰν μεταξύ Κράτους καὶ ἀτόμου καὶ νοητὴν τὴν ἀνωτέρω ἀντίθεσιν ἠθικῆς συμπεριφορᾶς ἀτόμου καὶ Κράτους.

Τὰ Κράτη εἰς τὰς πρὸς ἄλληλα σχέσεις των δὲν διέπονται ὑπὸ τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν, ὡς τὸ ἄτομον εἰς τὰς σχέ-

σεις του πρὸς τὰ λοιπὰ ἄτομα. Ὁ ρυθμιστὴς τῶν σχέσεων τῶν κρατῶν τόσον ἐν καιρῷ εἰρήνης, κυρίως ὅμως ἐν καιρῷ πολέμου εἶναι τὸ συμφέρον των, διὰ τὸ ὅποιον μεριμνοῦν ἀσχέτως τῶν ἠθικῶν νόμων. Ἐκ τούτου προέρχεται ἡ συχνὴ ἀλλαγὴ πολιτικῆς κατευθύνσεως τῶν Κρατῶν καὶ ἡ ἀστάθεια εἰς τὰς σχέσεις των, ἡ ἐπιβουλεύσεις ἀλλήλων, ἡ δυσπιστία, ἡ ἔντεχνος ὑφαρπαγὴ ὠφελειῶν. Τὸ Κράτος δηλαδὴ διὰ τὰ ἴδια ἄτομα εἶναι διδάσκαλος τῆς ἠθικῆς. Αὐτὸ τοῦτο εἰς τὰς σχέσεις του πρὸς τὰ ἄλλα Κράτη δὲν ἐφαρμόζει ὅσα διδάσκει. Τὴν συμπεριφορὰν τῶν Κρατῶν πρὸς ἄλληλα θὰ ἠδύνατό τις νὰ παραλληλίση πρὸς τὴν ἄνευ ἠθικῆς συμπεριφορὰν τῶν ἀτόμων πρὸς ἄλληλα. Βάσει τῶν ἀνωτέρω δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι τὸ ἄτομον ἔχει ἀχθῆ εἰς ἠθικὴν τινα ἀνωτερότητα, ἡ ὁλότης παρουσιάζεται εἰσέτι καθυστερημένη ἠθικῶς. Ἡ ὁμαδικὴ ψυχὴ τοῦ συνόλου εἶναι εἰσέτι πρωτόγονος.¹

*
* *

Ἄς εἰσέλθωμεν νῦν εἰς τὴν κυρίως ψυχολογίαν τοῦ πολέμου. Ταύτης διακρίνομεν τὴν ψυχολογίαν τῆς περιόδου τῆς προετοιμασίας τοῦ πολέμου καὶ τὴν τῆς ἐκτελέσεως αὐτοῦ.

Ἐν ἀρχῇ κατὰ τὴν περίοδον τῆς προετοιμασίας παρατηρεῖ τις, ὅτι τὰ ἄτομα λαοῦ τινὸς, εἰρηνικὰ μέχρι τινὸς, ἀρχίζουν ὀλίγον κατ' ὀλίγον νὰ ἐμποτίζωνται ὑπὸ τῆς ιδέας τοῦ πολέμου. Ἐν τέλει καταλαμβάνονται πλήρως ὑπὸ τῆς ἐν λόγῳ ιδέας καὶ τείνουν ἀκατασχέτως πρὸς πραγματοποιήσιν αὐτῆς.

Ἡ κατάληψις τῶν ἀτόμων λαοῦ τινὸς ὑπὸ τῆς ιδέας τοῦ πολέμου ἀποτελεῖ τὸ ψυχικὸν φαινόμενον τῆς ὁμαδικῆς ὑποβολῆς καὶ τοῦ μονοϊδεασμοῦ. Ὁ μονοϊδεασμὸς εἶναι ἡ κυριαρχία, εἰς ἕν ἢ πλεῖστα ἄτομα μιᾶς καὶ μῶνης ιδέας, ἐν τῷ προκειμένῳ τῆς τοῦ πολέμου.

Ταῦτα ἀφοροῦν κατ' ἀρχὰς εἰς τὸν ἐπιτιθέμενον λαόν, γεννῶνται ὅμως καὶ εἰς τὸν ἀμυνόμενον.

(1) Τοῦτο πιστοποιεῖται καὶ ὑπὸ τῶν δεδομένων τῆς ψυχολογίας τῆς μάχης.

Ἐτέρα ψυχικὴ ἐκδήλωσις τῆς αὐτῆς περιόδου εἶναι ἡ δημιουργία εἰς ἅπαντα τὰ ἄτομα τῆς ἰδέας τῆς ὑπεροχῆς ἔναντι τοῦ ἀντιπάλου. Ἡ ἰδέα αὕτη δὲν ἀνταποκρίνεται πάντοτε πρὸς τὴν πραγματικότητα. Πολλάκις εἶναι σφαλικά, ὁ δ' ἐπιθυμῶν τὸν πόλεμον λαὸς αἰσθάνεται ἑαυτὸν ὑπεροχώτερον τοῦ ἀντιπάλου, χωρὶς πράγματι νὰ εἶναι. Οὕτως ὅμως ἢ ἄλλως ἡ ἰδέα τῆς ὑπεροχῆς συνιστᾷ ψυχικὸν γεγονός χρησιμεῦον ὡς προϋπόθεσις τῆς ἀποφάσεως πρὸς πόλεμον. Οὐδεὶς λαὸς αἰσθανόμενος ἑαυτὸν ἀσθενῆ προβαίνει εἰς πόλεμον.

Ἡ ἰδέα τῆς ὑπεροχῆς συνοδεύεται καὶ ὑπὸ τῆς ἄλλης ἐκείνης ψυχικῆς ἐκδηλώσεως, τὴν ὁποίαν καλοῦμεν τάσιν πρὸς ἐπιβολὴν καὶ κυριαρχίαν. Εἰς πάντα ἄνθρωπον ὑπάρχει ἔμφυτος ἡ τάσις πρὸς ἐπιβολὴν καὶ κυριαρχίαν ἐπὶ τῶν ἄλλων καὶ ἀποτελεῖ κίνητρον πολλῶν προσπαθειῶν καὶ πράξεων. Καὶ οἱ λαοὶ διέπονται ὑπὸ τῆς αὐτῆς τάσεως καὶ οὐκ ὀλίγοι πόλεμοι ἔχουσιν ὡς ψυχολογικὴν ἀφειτηρίαν τὴν ψυχικὴν ταύτην τάσιν.

Δέον ἐνταῦθα νὰ μνημονευθῆ καὶ ἕτερα τὶς ἰδιότης τοῦ ἀνθρώπου, ἧτις ἔχει σημασίαν διὰ τὴν γένεσιν τοῦ πολέμου. Ὅτι δηλαδὴ ὁ ἄνθρωπος ἔρχεται εἰς σύγκρουσιν πρὸς τοὺς ὁμοίους του κατὰ πρῶτον λόγον διὰ τὰ ὑλικά ἀγαθὰ, δεύτερον διὰ τὰ πνευματικά προσόντα καὶ τελευταῖον διὰ τὰ ψυχικά. Ὁ ἄνθρωπος παρουσιάζει, ὡς γνωστόν, ἀνοχὴν τινὰ ἔναντι τῶν συνανθρώπων του π. χ. ὡς πρὸς τὰς θρησκευτικὰς, πολιτικὰς, καλλιτεχνικὰς διαφορὰς του. Ἡ ἀνοχὴ ὅμως αὕτη παύει ὡς πρὸς τὰ ὑλικά ζητήματα, ὁπότε εὐχερῶς ἐπακολουθεῖ σύγκρουσις διὰ τὴν διασφάλισιν τῶν ἰδίων συμφερόντων καὶ ἐν γένει ἀνάπτυξις ἐχθρικῶν συναισθημάτων π. χ. φθόνου διὰ τοὺς ὑλικῶς ὑπερέχοντας. Περιέργως ἡ πνευματικὴ ὑπεροχὴ τῶν ἄλλων εἰς μικρότερον βαθμὸν προκαλεῖ τὸν φθόνον καὶ τὴν διένεξιν. Τὰ ψυχικά δὲ προτερήματα π. χ. ἡ φιλιάνθρωπος διάθεσις ἢ ἄλλη τις ἀρετὴ ἐπ' ἐλάχιστον ἢ μάλλον οὐδόλως ἄγουσιν εἰς ἀντίθεσιν τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους.

Τὰ ἀνωτέρω ἰσχύουν καὶ διὰ τὰ Κράτη, διότι, ὡς ση-

μειωθῆ, ὅτι αἱ ἀφορμαὶ τῶν διαπληκτισμῶν καὶ διενέξεων μεταξὺ τῶν ἀτόμων, περιέχουσιν ἐν μικρογραφίᾳ τὰς ἀφορμὰς τῶν πολέμων μεταξὺ τῶν Κρατῶν. Ὡς τὰ ἄτομα οὕτω καὶ τὰ Κράτη συγκρούονται πρὸς ἄλληλα πρῶτον διὰ τὰς ὕλικάς, ἐλάχιστά διὰ τὰς πνευματικὰς διαφορὰς τῶν, οὐδόλως διὰ τὰς καθαρῶς ψυχικὰς.

* *

Ὅσα ἀνωτέρω ἐξετέθησαν περὶ τῶν ψυχικῶν φαινομένων τῆς προπαρασκευαστικῆς περιόδου τοῦ πολέμου, ἀποτελοῦσιν τὰ στοιχεῖα τῆς ψυχικῆς καταστάσεως τῶν ἀτόμων ὡς γνωρίσματα αὐτῆς καὶ ὡς ψυχικαὶ προϋποθέσεις τοῦ πολέμου.

Ἡ δημιουργία τῶν ψυχικῶν τούτων προϋποθέσεων δὲν τελεῖται αὐτομάτως, οὐδὲ εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχεν, ἀλλὰ τῇ ὑποθάψει ἐξωτερικῶν ὄρων καὶ παραγόντων, οἵτινες μεταβάλλουσιν τὴν ὁμαλὴν ψυχικὴν κατάστασιν τὴν ὑπάρχουσαν κατὰ τὴν εἰρήνην καὶ δημιουργοῦν τὰς μνημονευθείσας ψυχικὰς ἐκδηλώσεις.

Οἱ ἐξωτερικοὶ λόγοι οἱ δημιουργοῦντες ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὴν ἰδέαν καὶ ἐν γένει τῆς πρὸς τὸν πόλεμον ψυχικῆς κατάστασιν εἶναι ποικίλοι. π. χ. ὁ οἰκονομικὸς συναγωνισμὸς, ἡ ἔνεκεν βιωτικῶν λόγων ἀνάγκη ἐπεκτάσεως, ἡ ἐπιζήτησις ἢ διατήρησις τῆς ἰσχύος καὶ ὑπεροχῆς, ἡ ἀπόκτησις τῆς ἐλευθερίας κ. ο. κ.

Οἱ ἐξωτερικοὶ οὗτοι λόγοι ἀναλυόμενοι δὲν εἶναι κατ' οὐσίαν ἀμιγεῖς ἐξωτερικοὶ, ἀλλὰ τινὲς τούτων, ἐμπεριέχουσιν ἤδη πρωταρχικῶς τοὺς ἀνωτέρω μνημονευθέντας ψυχικοὺς συντελεστάς, οὕτως ὥστε πολλάκις δὲν δύναται νὰ γίνῃ διάκρισις μεταξὺ ἐσωτερικῶν (ψυχικῶν) καὶ ἐξωτερικῶν παραγόντων τοῦ πολέμου.

Τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα περὶ τῶν ψυχικῶν φαινομένων τῆς προπαρασκευαστικῆς περιόδου τοῦ πολέμου ἰσχύουσι διὰ τε τὸν ἐπιτιθέμενον καὶ διὰ τὸν ἀμυνόμενον. Ἄλλως ὁ μὲν ἐπιτιθέμενος δὲν θὰ προέβαινε εἰς πόλεμον, ὁ δὲ ἀμυνόμενος θὰ ὑπέκυπτε ἄνευ πολέμου.

*
*
*

Ἡ ἔρευνα τῆς ψυχικῆς καταστάσεως τῶν ἀτόμων κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἐκτελέσεως τοῦ πολέμου φέρει εἰς φῶς ἄλλου εἴδους ψυχικὰς ἐκδηλώσεις, αἱ ὁποῖαι θεωροῦνται ὑπὸ πολλῶν ὡς κύρια αἷτια αὐτοῦ.

Ἡ ψυχολογία τῶν πολεμούντων ἀνθρώπων εἶναι ἢ αὐτῇ, εἴτε πρόκειται περὶ ἐπιτιθεμένου ἢ ἀμυνομένου λαοῦ. Στοιχεῖα δὲ καὶ γνωρίσματα αὐτῆς εἶναι ὡς γνωστὸν τὸ φονεύειν καὶ τὸ καταστρέφειν.

Οἱ ἄνθρωποι ἄρχονται τῆς ἀλληλοκτονίας καὶ καταστροφῆς μετὰ τελικὸν σκοπὸν τὴν ἐξόντωσιν καὶ ἐκμηδένισιν τοῦ ἀντιπάλου. Ἡ ἐπίδοσις εἰς τὴν ἀλληλοκτονίαν καὶ καταστροφήν, ἢ ἱκανότης πρὸς διάπραξιν φρικαλεοτήτων καὶ ἢ ἀντοχὴ εἰς αὐτάς εἶναι τοσοῦτου βαθμοῦ, ὥστε διαπορεῖ τις, πῶς εἶναι δυνατόν οἱ μέχρι τοῦδε ἤρεμοι καὶ πρᾶοι ἄνθρωποι νὰ παρουσιάζωσι ἐξαίφνης τοιαύτας ἀγρίας ιδιότητας, δοθέντος ἐπὶ τούτοις ὅτι παραλλήλως πρὸς τ' ἀνωτέρω τὰ συναισθήματα συμπαθείας καὶ ἀγάπης ἔναντι τῶν ἀνθρώπων ἐξανεμίζονται, αἱ ἠθικαὶ ἀρχαὶ καὶ ἐπιταγαὶ καταργοῦνται καὶ πλήρης ψυχικὴ ἀναισθησία ἔναντι παντὸς καλοῦ, ἠθικοῦ καὶ ἀνθρωπίνου καταλαμβάνει τοὺς πολεμοῦντας. " Ἄς προστεθῇ εἰς ταῦτα ἡ ἔλλειψις ἐπιγνώσεως τῶν διαπρατομένων κακῶν, (ἀντιθέτως ὑπάρχει συναίνεσις τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως), ἵνα συμπληρωθῇ ἡ εἰκὼν τοῦ πολεμοῦντος ἀνθρώπου. Πᾶσαι αἱ ἐν λόγῳ ἐκδηλώσεις περιλαμβάνονται ὑπὸ τὸν γενικὸν ὄρον τοῦ σαδισμού, ὅστις πληροῖ τὴν ψυχὴν τῶν ἀνθρώπων ὡς ἀτόμων καὶ ὡς συνόλου. " Ἄς σημειωθῇ, ὅτι κατὰ τὸν πόλεμον οὐδεμία διάκρισις ὑπάρχει ὡς πρὸς τὰς ἀνωτέρω ψυχικὰς ἐκδηλώσεις μεταξὺ πεπολιτισμένων καὶ πρωτογόνων. Καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ συμπεριφέρονται κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, διότι ἡ τοιαύτη συμπεριφορὰ εἶναι τὸ οὐσιῶδες γνῶρισμα τοῦ πολέμου, ὅστις ἄλλωστε ἐν τῇ οὐσίᾳ εἶναι, ὡς κατωτέρω θὰ ἴδωμεν, ἐπαναγωγὴ εἰς πρωτόγονον κατάστασιν.

Κατὰ τὸν πόλεμον τὸ ἐνστικτὸν τῆς αὐτοσυντηρήσεως.

ὀφίσταται μείωσιν ἢ ἐξαφάνισιν. Δι' ὃ οἱ πολεμοῦντες ἐκτίθενται ἄνευ διασταγμοῦ εἰς τὸν κίνδυνον τῆς ζωῆς των. Ἡ ἐνεργὸς διατήρησις τοῦ ἐνστίκτου τῆς αὐτοσυντηρήσεως θὰ ἀνεχαίτιζε τοὺς πολεμοῦντας εἰς τὴν ἐκτέλησιν τοῦ πολέμου. Κατὰ τὸν πόλεμον δηλαδή τὰ ἄτομα δρῶσι παρὰ τὰς ἐνστίκτους διαθέσεις τῶν π. χ. φονεύονται παρὰ τὸ ἐνστίκτον τῆς αὐτοσυντηρήσεως.

* * *

Ἐξεταστέον νῦν διατὶ ὁ ἄνθρωπος παρουσιάζεται τοιοῦτος κατὰ τὸν πόλεμον καὶ ἀναπτύσσει τοιαύτας καταστρεπτικὰς ἰδιότητας.

Εὐλογος εἶναι ἐν τῷ προκειμένῳ ἡ σκέψις, ὅτι αἱ κατὰ τὸν πόλεμον ψυχικαὶ ἐκδηλώσεις ἀναβλύζουσιν ἐκ πηγῆς τινὸς ὑπάρχουσιν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ἄλλως δὲν θὰ εἶχεν οὗτος τὴν ἰκανότητα νὰ παρουσιάσῃ τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ πολέμου. Ἴνα ἐκδηλωθῇ τι, πρέπει νὰ ἐνυπάρχη, ἄλλως δὲν θὰ ἐξεδηλοῦτο ἔστω καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν οἴουδήποτε ἐξωτερικοῦ γεγονότος.

Ἐπὶ τοῦ ἐν λόγῳ θέματος ὑπάρχουσι δύο ἀντιτιθέμεναι ἀπόψεις. Πρῶτον ἡ ψυχολογικὴ ἄποψις ἀφορμωμένη ἀπὸ τῆς ἐρεῦνης τοῦ ψυχικοῦ κόσμου τοῦ ἀνθρώπου, πρωτογόνου καὶ πεπολιτισμένου, καὶ δεύτερον ἡ κοινωνιολογικὴ ἢ μελετώσα κυρίως τοὺς κοινωνικοὺς ὄρους. Ἐκάστη τούτων κρίνει διαφοροτρόπως τὴν γένεσιν τῶν κατὰ τὸν πόλεμον ψυχικῶν ἐκδηλώσεων τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐν γένει τὸ ὅλον φαινόμενον τοῦ πολέμου.

(1) Ἡ ἐξάλειψις τῆς ἰδέας τοῦ ἰδίου θανάτου εἰς τὸν πολεμοῦντα ἔχει, ὡς φαίνεται, ὡς πηγὴν τὸ αἶσθημα περὶ τοῦ μὴ θανάτου τοῦ ἐγώ, ὅπερ ὑπάρχει εἰς τὸ ἀσυνείδητον παντὸς ἀνθρώπου. Κυρίως ὁ πρωτόγονος ἄνθρωπος δὲν ἔχει πλήρη καὶ σαφῆ ἰδέαν τοῦ θανάτου τοῦ ἑαυτοῦ του. Εἰς τὸν πολιτισμένον εἶναι αὕτη ὡσαύτως οὐχὶ ἐνεργός. Ἐξουδετεροῦται δὲ τελείως εἰς τὸν πολεμοῦντα, ὅστις δὲν λαμβάνει καθόλου ὑπ' ὄψιν τὸν θάνατον, ὡσεὶ νὰ μὴν ὑπῆρχε δι' αὐτόν. Ὁ Εὐριπίδης λέγει «ὅταν γὰρ ἔλθῃ εἰς ψῆφον λεῶ, οὐδεὶς ἐθ' αὐτοῦ θάνατον ἐκλογίζεται, τὸ δυσχερὲς δὲ τουτ' εἰς ἄλλον ἐκτρέπει» Ἰκέτιδες 481.

Κατὰ τὴν ψυχολογικὴν καθόλου ἄποψιν ὁ ἄνθρωπος εἶναι φύσει ἄγριον ὄν, ἔχον ἐν ἑαυτῷ ὡς ἐμφύτους ιδιότητας τὴν σκληρότητα, τὸ μῖσος, τὴν ἔνστικτον τάσιν τῆς ἐπιθετικότητος καὶ καταστροφῆς, ὁ δὲ πόλεμος εἶναι ἐξωτερίκευσις τῶν ψυχικῶν τούτων ιδιοτήτων καὶ τοῦ κακοῦ ἤθους του.

Κατὰ τὴν κοινωνιολογικὴν δοξασίαν ὁ ἄνθρωπος εἶναι φύσει ἀγαθός καὶ εἰρηνικός, ἡ σκληρότης δὲ αἰ βιαιοπραγία καὶ οἱ πόλεμοι εἶναι συνέπειαι τῶν κοινωνικῶν ὄρων διαβιώσεως αὐτοῦ ἰδίως τῶν οἰκονομικῶν καὶ γενικώτερον τοῦ πολιτισμοῦ.

* * *

Ἀναφορικῶς πρὸς ὅσα ἡ ψυχολογικὴ ἄποψις ἐκπροσωπεῖ, γνωρίζομεν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος μεταξὺ τῶν ποικίλων ἔνστικτων κέκτηται τὸ ἔνστικτον τῆς αὐτοσυντηρήσεως καὶ τῆς κοινωνικότητος. Τὸ ἔνστικτον τῆς αὐτοσυντηρήσεως χρησιμεύει εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ ἀτόμου. Τὸ τῆς κοινωνικότητος δημιουργεῖ τὴν ἐν κοινωνίαις συμβίωσιν τῶν ἀνθρώπων.

Γίνεται δὲ δεκτόν, ὅτι τὸ ἔνστικτον τῆς αὐτοσυντηρήσεως ἐνέχει ἀποκλειστικῶς ἐγωϊστικὰ στοιχεῖα, τὰ ὅποια συνοδεύονται ὑπὸ ἐπιθετικῆς τάσεως ἐναντίον τοῦ περιβάλλοντος, ἐμψύχου καὶ ἀψύχου. Διὰ τῆς ἐπιθετικῆς κατὰ τοῦ περιβάλλοντος δράσεως ἐπιτυγχάνεται ἡ κατάκτησις τούτου καὶ ἡ προσπόρισις ἐξ αὐτοῦ τῶν διὰ τὴν διατήρησιν τοῦ ἀτόμου ἀναγκαίων. Ἡ ἐπιθετικὴ τάσις διεξάγεται μετὰ σκληρότητος καὶ καταστρεπτικότητος· στρεφομένη δὲ κατὰ τοῦ περιβάλλοντος ἀπολήγει μοιραίως εἰς βάρος αὐτοῦ, διότι ἐκ τούτου θὰ ληφθῆ καὶ θὰ ἀφαιρεθῆ, ὅ,τι ἀναγκαῖοι εἰς τὸν ἄνθρωπον.

Ἐφ' ὅσον δὲ τὸ περιβάλλον τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελοῦν οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι ἡ ἐπιθετικὴ τάσις ἐκάστου ἀνθρώπου ἀπολήγει εἰς βάρος τῶν ἄλλων. Τοῦτο ὄντως συμβαίνει ἐν τῇ ζωῇ καθόλου καὶ τῇ κοινωνικῇ ζωῇ. Ἐπομένως ἡ ἐπιθετικὴ τάσις εἶναι ταυτοχρόνως καταστρεπτικὴ διὰ τὸ περιβάλλον.

Ἀντιθέτως ἐκ τοῦ ἐνστίκτου τῆς κοινωνικότητος, δι' οὗ συνδέονται τὰ ἄτομα εἰς κοινωνίας, ἐκπορεύονται αἱ πολλαπλαῖ ἐκδηλώσεις τῆς κοινωνικότητος τοὔτέστιν τῆς φιλαλληλίας, τῆς αὐτοθυσίας χάριν τῶν ἄλλων κ.ο.κ. ¹

Τὰ δύο ἀνωτέρω ἐνστικτικὰ ἀντιτίθενται πρὸς ἄλληλα. Κατάλληλον κρᾶμα ἐξ ἀμφοτέρων ἀποδίδει τὸν ὀμαλὸν ἄνθρωπον, ὅστις εἶναι ἐπωφελὴς εἰς ἑαυτὸν χωρὶς νὰ εἶναι ἐπιβλαβὴς εἰς τὴν κοινωνίαν. Ὁ ἑτεροβαρῆς τονισμὸς δὲν ἀποτελεῖ εὐδόκιμον σύμπτωσιν πραγμάτων.

Ἐνταῦθα ἐνδιαφέρουν αἱ ἐπιθετικαὶ καὶ καταστρεπτικαὶ τάσεις τοῦ ἀνθρώπου, αἵτινες στρεφόμεναι, ὡς ἐλέχθη, ἐναντίον τοῦ περιβάλλοντος ἐμψύχου καὶ ἀψύχου, συνεπάγονται ποικίλας καταστροφάς.

Αἱ ἐν λόγῳ τάσεις ἔμφυτοι οὔσαι κατὰ τὴν ψυχολογικὴν ἄποψιν ἐκληρονομήθησαν εἰς τὸν σημερινὸν πεπολιτισμένον ἄνθρωπον παρὰ τῶν πρωτογόνων προγόνων του. Ὁ πρωτόγονος ἄνθρωπος ἦτο ἄγριος, ἐπιθετικὸς καὶ καταστρεπτικὸς. Λόγῳ τῆς ζωῆς τὴν ὁποίαν ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ διάγῃ ἐν μέσῳ τῆς ἀγρίας φύσεως, εἶχε συνεχῆ ἀπασχόλησιν τὸ φονεύειν οὐ μόνον τὰ διάφορα ἄγρια ζῶα, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὁμοφύλους του, ἵνα προφυλάσσεται ἀπὸ τῶν ἐξ αὐτῶν κινδύνων.

Γνωρίζομεν ἐκ τῆς μελέτης τῶν ἐθίμων τῶν σημερινῶν πρωτογόνων καὶ συνάγομεν καὶ διὰ τὸν πάλαι πρωτόγονον, ὅτι ἀπετέλει διὰ τοὺς ὁμοφύλους του λίαν ἐπικίνδυνον ὄν ὡς καὶ ὁ σημερινὸς πρωτόγονος. Γενικῶς εἰπεῖν, ἐνῶ πάντα τὰ λοιπὰ ζῶα ἔχουν ἐνστικτον ἀπώθησιν νὰ ἐπιτίθενται καὶ νὰ φονεύωσι τὰ ὅμοια αὐτῶν, ὁ ἄνθρωπος οὐ μόνον στερεῖται τῆς ἀπωθήσεως ταύτης, ἀλλ' ἔχει ροπὰς κατευθυνομένας κατ' ἐξοχὴν ἐναντίον τῶν ὁμοφύλων του.

Ὁ σημερινὸς πολιτισμένος ἄνθρωπος προαχθεὶς ἐκ πρωτογόνου καταστάσεως διετήρησεν ἐκ κληρονομίας εἰς

(1) Ἄρα ὁ ἄνθρωπος ἐνέχει καλὰς καὶ κακὰς ιδιότητας, αἱ ὁποῖαι ὑπάρχουν αὐτοφυῶς.

τὸ ἀσυνείδητόν του πολλάς πρωτογόνους ροπὰς ἐν αἷς καὶ τὰς ἐπιθετικὰς καὶ τὰς καταστρεπτικὰς. Εἶναι δὲ κυρίως, ὡς διδάσκει ἡ ἀναλυτικὴ ψυχολογία, τὸ ὁμαδικόν (ἀθροιστικόν) ἀσυνείδητον, τὸ ὁποῖον ἐμπεριέχει τὰ καταστρεπτικὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ὡς ἔνστικτοι πρωτόγονοι δυνάμεις ἐκδηλοῦνται κατὰ τὸν πόλεμον.

Αἱ ἐν λόγῳ πρωτόγονοι δυνάμεις τείνουσι πάντοτε πρὸς ἐξωτερικευσιν καὶ ὀδηγοῦσιν εἰς τὰς καταστρεπτικὰς πράξεις τῶν ἀτόμων καὶ τῶν λαῶν. Τὸ *HOMO HOMINIS LUPUS EST* ἐπικυρούμενον ὑπὸ τῶν γεγονότων τῆς καθ' ἡμέραν ζωῆς διὰ τὸ ἄτομον καὶ ὑπὸ τῆς ἱστορίας διὰ τὰ Κράτη ἀποτελεῖ ἐπιγραμματικὸν χαρακτηρισμόν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ὄν πρᾶον καὶ καλόηθες, ἀλλὰ ἄγριον, ἐπιθετικὸν καὶ καταστρεπτικόν. Οἱ ἄνθρωποι θεωροῦν ὡς ἐχθροὺς καὶ φοβοῦνται τοὺς ὁμοίους των καὶ τὴν κακίαν των, ἐξ ἧς πλεῖστα κακὰ προκύπτουσιν δι' ἀλλήλους. Δι' ὃ ἡ δυσπιστία ἐναντι ἀλλήλων, ἡ προφύλαξις, ὁ ἐξοπλισμός.¹

Τὴν φύσει ταύτην ἐχθρότητα τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους διέγνωσαν ἀπὸ μακροῦ οἱ μελετηταὶ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς δεχθέντες, ὅτι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἐχθροὶ ἀλλήλων. Πρὸς κατάπαυσιν τῆς ἐχθρότητος καὶ τῶν ἐξ αὐτῆς συνεπειῶν προῆλθον εἰς κοινὴν συμφωνίαν τῆς καταπαύσεως τῆς ἐχθρότητος καὶ ὑποταγῆς εἰς τὴν θέλησιν τοῦ συνόλου. Οὕτω ἐδημιουργήθη ἡ κοινωνία καὶ τὸ Κράτος (θεωρία τῆς συνθήκης).

Ὁ Πλάτων λέγει «ἦν γὰρ καλοῦσιν οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων Εἰρήνην τοῦτ' εἶναι μόνον ὄνομα, τῷ δὲ ἔργῳ πάσαις πρὸς πάσας τὰς πόλεις αἰεὶ πόλεμον ἀκήρυκτον κατὰ φύσιν εἶναι. Νῦν δὴ ὑφ' ἡμῶν ὀρθῶς ἐρρήθη τὸ πολεμίους εἶναι πάντας πᾶσι δημοσίᾳ τε καὶ ἰδίᾳ ἐκάστους

(1) Χαρακτηριστικὸν καὶ τῶν πεπολιτισμένων ἀνθρώπων εἶναι, ὅτι κατὰ τὴν συνάντησιν δύο ἀγνώστων εἰς ἐρημικὸν μέρος αὐτομάτως καὶ αὐθωρεὶ δημιουργεῖται παρ' ἐκάστῳ τὸ συναίσθημα ἀνασφαλείας καὶ φόβου, πρὸς τούτοις δὲ τὸ ἐρώτημα «πόσον κίνδυνον διατρέχω».

αὐτοὺς σφίσιν αὐτοῖς». Νόμοι 626Α. Δηλαδή αἱ πόλεις κατὰ φύσιν εὐρίσκονται εἰς ἀκήρυκτον πόλεμον. Ἐπίσης τὰ ἄτομα καὶ ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ πολεμοῦν ἄλληλα. Ὁ HOBBS γράφει, ὅτι οἱ ἄνθρωποι λόγῳ τοῦ ἐγωῖσμοῦ (τῆς φιλαυτίας, τοῦ ἐνστίκτου τῆς αὐτοσυντηρήσεως), φύσει πολεμοῦν ἀλλήλους. Bellum omnium contra omnes. De cive I, 12 Leviathan I, 13. Ἡ δὲ πολιτεία ἀποτελεῖ συνθήκην μεταξὺ τῶν ἀτόμων πρὸς αὐτοπροστασίαν καὶ κατάπαυσιν τῆς ἐχθρότητος.

Ὁ SPINOZA δέχεται τὰ αὐτά. Ὁ ROUSSEAU ἐν τῷ κοινωνικῷ Συμβολαίῳ λέγει, ὅτι ἡ ἀρχέγονος κατάστασις εἶναι ἡ ἐχθρότης τῶν ἀνθρώπων.

Ὁ Σενέκας διετύπωσεν τὸ HOMO HOMINIS LUPUS, προσθέτει δὲ «ἐκ τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὸν ἄνθρωπον ὑπάρχει ἀπειλὴ καθημερινοῦ κινδύνου ἀπατάσαι, ἐὰν ἔχῃς ἐμπιστοσύνην εἰς τὰ πρόσωπα, τὰ ὅποια συναντᾷς. Ἔχουν τὴν μορφήν ἀνθρώπων, ἀλλὰ τὴν ψυχὴν ἀγρίων θηρίων. Μόνον εἰς τὸν ἄνθρωπον ἐμποιεῖ εὐχαρίστησιν νὰ καταστρέφῃ τὸν ἄνθρωπον».

Αἱ ἐπιθετικαὶ καὶ καταστρεπτικαὶ τάσεις, λίαν ἐκσεσημασμένοι εἰς τοὺς πρωτογόνους, ὑπέστησαν δέσμευσιν καὶ προσέλαβον ἡπιωτέραν μορφήν εἰς τὸν πεπολιτισμένον ἄνθρωπον. Εἰς τὸν πεπολιτισμένον ἄνθρωπον ἡ «ἐπιθεσις» κατὰ τοῦ περιβάλλοντος ἐκδηλοῦται ὑπὸ ὀμαλοῦς ὄρους διὰ τῆς συμφώνως πρὸς τοὺς κειμένους κοινωνικοὺς καὶ ἠθικοὺς νόμους προσπορίσεως τῶν ὑλικῶν μέσων ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐργασίας καὶ τοῦ ἐπαγγέλματος. Ὁ πολιτισμὸς ὅμως δὲν ἐπέτυχεν εἰσέτι τὴν ἐξαφάνισιν ἢ πλήρῃ κατάστολῃν τῶν ἐπιθετικῶν καταστρεπτικῶν τάσεων τῶν ἀνθρώπων. Δι' ὃ αἱ συχναὶ ἐπιβλαβεῖς ἐπιδράσεις τοῦ ἑνὸς ἀνθρώπου ἐπὶ τὸν ἄλλον ἐν τῇ καθ' ἡμέραν ζωῇ ὑπὸ μορφήν ἀδικίας, καταπατήσεως συμφερόντων, ἐγκληματικῶν πράξεων καὶ αἱ λίαν καταστρεπτικαὶ κατὰ τὸν πόλεμον.

Ἡ σημαντικώτερα καταστρεπτικὴ ἐκδήλωσις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ἀνθρωποκτονία. Αὕτη ὑπάρχουσα εἰς

άπάσας τὰς κοινωνίας δὲν ἔχει ἀκόμη ἐξαλειφθῆ παρὰ πάσας τὰς προσπαθείας. Πάντοτε θὰ εὐρεθῶσιν ἄτομα διαπράττοντα ἀνθρωποκτονίαν καὶ καταδεικνύοντα οὕτω, ὅτι τὸ φονεῦν εἶναι ἴδιον τοῦ ἀνθρώπου.

Ἐκ τῆς μελέτης τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων τῶν λαῶν, πρωτογόνων καὶ μὴ, γνωρίζομεν, ὅτι ἡ ἀνθρωποκτονία παριστᾷ ποικίλης σημασίας ἐκδήλωσιν.

Οἱ ἐντελῶς πρωτόγονοι θεωροῦσιν ὡς ἀρετὴν τοῦ ἀνδρὸς νὰ ἔχη φονεύσῃ κατ' ἐπανάληψιν. Οἱ ἄγριοι λαοὶ δύνανται νὰ φονεύωσιν ἐλευθέρως πάντα μὴ ἀνήκοντα εἰς τὴν φυλὴν των. Οἱ Μωαμεθανοὶ ἐφόνευόν ἄνευ τύψεως συνειδήσεως τοὺς Γκιαοῦρ. Εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν ἐποχὴν ἡ ζωὴ τοῦ «βαρβάρου» οὐδεμίαν εἶχεν ἀξίαν κ.ο.κ.

Εἰς τὰς σημερινὰς πεπολιτισμένας κοινωνίας τὸ φονεῦν ἔχει προσλάβει ποικίλας ἰδιαιτέρας μορφάς. Τὸ Κράτος δ' ὡς γνωστόν, ἔχει μονοπωλήσει τὸ φονεῦν διὰ τοῦ δημίου. Καθ' ἃ ἐκ τῆς ψυχολογίας τοῦ ἀσυνειδήτου γνωρίζομεν, τὴν διάθεσιν πρὸς τὸ φονεῦν ἐκπληροῦσιν πολλοὶ ἄνθρωποι, εἴτε ἀπ' εὐθείας π. χ. ὡς ἐγκληματῆαι φονεῖς, εἴτε ἐμμέσως δι' ἀντισταθμίσματος τινὸς π. χ. διὰ τοῦ ἐπαγγέλματος τοῦ σφαγέως, τοῦ κρεοπώλου, τοῦ κυνηγοῦ. Πολλοὶ ἱκανοποιοῦσι τὰς ἐνστίκτους ταύτας τάσεις διὰ τῆς τυραννίας ζώων ἢ ἀνθρώπων. «Τὸ νὰ βλέπη τις τὰς βασάνους τοῦ ἄλλου εὐχαριστεῖ, νὰ προκαλῆ βασάνους εὐχαριστεῖ περισσότερο» λέγει ὁ NIETSCHE. Τοῦτο ἰσχύει διὰ πολλοὺς τῶν ἀνθρώπων. Τὸ ἐνδιαφέρον δὲ τῶν ἀνθρώπων διὰ τὰς πράξεις τῶν ἐγκληματιῶν εἶναι, δύναται τις εἰπεῖν, γενικόν. Δι' ὃ ἡ μετὰ μεγάλης εὐχαριστήσεως ἀνάγνωσις ἀστυνομικῶν μυθιστορημάτων καὶ ἡ θέα ἐγκληματικῶν φίλμ, θανατικῶν ἐκτελέσεων (ἀπαγχονισμοῦ κ.τ.τ.).

Ἡ διάθεσις καὶ τάσις τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸ φονεῦν προκύπτει ἐμφανῶς ἐκ τῆς συμπεριφορᾶς αὐτῶν καὶ τῆς ἐπιδόσεως εἰς αὐτὸ κατὰ τὸν πόλεμον. Αἱ κατὰ τὸν πόλεμον πράξεις τῶν ἀνθρώπων ἐπιτρέπουν νὰ ἰσχυρισθῆ τις, ὅτι ὁ ἄνθρωπος βάσει ψυχικῆς ἰδιότητος ἐπιδίδε-